

SYSTÉMOVÝ PRÍSTUP A KONKRÉTNY OBJEKT (Problémy, možnosti a obmedzenia.)

DUŠAN PROVAZNÍK, Ústav filozofie a sociológie SAV, Bratislava

PROVAZNÍK, D.: Systems Approach and the Concrete Object. *Filozofia* 37, 1982, №. 4, p. 516—523

In the contribution the problems, possibilities and limits of systems approach in the sociologic research of the family are analyzed. In connection with differentiation processes in science the integrative function of systems approach which is one of the components of interdisciplinary approach in scientific research is referred to.

Special attention is paid to problems of one-sidedness of functional and structural analysis and their overcoming by the application of the methodologic principles of materialist dialectics.

V rovine metodologickej sú princípy systémového prístupu pomerne dobre rozpracované. K dispozícii sú rôzne techniky, metódy, modely, rôzne typy prognóz a prognózovania a aj preukázateľné výsledky, ktoré sa pomocou týchto princípov dosiahli. Pri pokusoch o aplikáciu princípov systémovosti na konkrétny objekt, ktorý nebol ešte v centre pozornosti systémológov, vznikajú, pravda, vždy isté ťažkosti. Je logické a prirodzené, že najväčšie sa vyskytujú pri skúmaní sociálnych systémov, a to i takých, ktoré sú na prvý pohľad veľmi jednoduché. Cieľom tohto príspevku je preto ukázať na niektoré problémy spojené s možnosťami, ale i obmedzeniami systémového prístupu pri skúmaní rodiny z hľadiska sociologického. Ide teda o zavedenie systému na rodinu, to znamená na objekt, ktorý je všeobecne známy a ktorý v spoločnosti patrí k najtradičnejším a k zdanlivo najjednoduchším sociálnym systémom vôbec.

Prvý problém súvisí so základnou otázkou asi tohto typu — prečo vlastne uvažovať pri skúmaní rodiny o systémovom prístupe? Alebo vyhraneným spôsobom povedané — má vôbec zmysel skúmať rodinu systémovo, keď bohatá poznatková základňa o rodine sa doteraz obišla bez tohto prístupu a používané metódy a techniky s dlhšou ako storočnou tradíciou nie je možné ignorovať ani v súčasnosti? Pozitívnu odpoveď na takto formulovanú otázku je možné odôvodniť rôzne, napr. radikálnymi zmenami v postavení rodiny za posledných dvadsaťpäť-tridsať rokov, zložitou štruktúrou, v ktorých sa rodina pohybuje, od ktorých je závislá a na ktoré vplýva alebo stále rastúcim významom mikroštruktúry či množstvom informácií alebo možnosťami, ktoré poskytuje výpočtová technika a pod. V každom prípade sa však ukazuje, že doterajšie spôsoby práce v sociológii rodiny sú už málo účinné, a to z hľadiska nutnosti neustále prekračovať empirickú rovinu — čo je najmä v sociológii aktuálne, ako aj z hľadiska potrieb spoločenskej praxe — čo je pre sociológiu záležitosť existenčná, a to i v základnom výskume. Bez nároku

na autenticnosť a s istou mierou zjednodušenia považujeme posledné dva dôvody za najdôležitejšie pre voľbu systémového prístupu ako možného východiska pri prekonávaní niektorých zastaralých stereotypov v našej práci. Absolútnu prioritu v týchto súvislostiach majú nesporne potreby spoločenskej praxe.

Potreby spoločenskej praxe ako druhý problém spájame so všeobecným rozvojom osobnosti a s prechodom k intenzívnym faktorom rastu. Rodina v tomto kontexte reprezentuje pomerne dôležitý akceleračný, ale i retardačný prvok spoločenského pohybu. Predpokladom efektívneho riadenia týchto procesov v spoločensky žiadúcom smere je dostatok informácií a predovšetkým ich komplexnosť. Bez interdisciplinárneho prístupu je však komplexnosť informácií len zmysluprázdny pojem. V ČSSR a nielen u nás sa problémami rodiny totiž zaoberá sedem vedných disciplín. Pravda, okrem sociológie rodiny žiadna z týchto disciplín sa nezaobera výlučne rodinou, ale rodina ako predmet záujmu sa veľmi často dostáva do centra ich pozornosti. Všetky tieto disciplíny prispeli k tomu, že disponujeme ohromným množstvom faktov hodnotených z rôznych aspektov o jednom objekte — o rodine. Prirodzene, empirických faktov nebude nikdy nadbytok. Sme ale v situácii, keď mnohé výskumy už príliš veľa nových poznatkov neprinášajú, mnohé výsledky sa dajú s veľkou istotou dopredu predpokladať, alebo sú zistiteľné bez väčších finančných nárokov z iných zdrojov. Niekedy sa i zbytočne dramatizuje práve v súvislosti s rodinou a sú aj také prípady, keď sa vo verejnosti propagujú neúplné a teda nepravdivé a spoločensky škodlivé informácie ako quasi vedecké pravdy.

Predchádzajúce konštatovanie má mnohostranné dôsledky. V rovine teoreticko-poznávacej to znamená, že problémy sa detailizujú a mnohé i podstatné súvislosti potom unikajú, že existuje množstvo parciálnych poznatkov, ale absentuje syntetický pohľad na rodinu, že z množstva empirického materiálu nebol doteraz zovšeobecnený ani jeden vedecký zákon, že nie je vypracovaná marxisticko-leninská teória rodiny a pod. Na rôznych konferenciách sa predstavitelia jednotlivých disciplín síce pravidelne stretávajú a vzájomne informujú, výsledok sa však v najlepšom prípade rovná agregátu vedľa seba zoradených poznatkov. Bariéru vzájomného izolacionizmu sa doteraz nepodarilo preklenúť. Na základe tohto stavu sa potom spoločenskej praxi môžu poskytnúť len torzá, použiteľnosť ktorých je malá, resp. realizácia návrhov sporná, pretože predkladané poznatky majú nízku informačnú hodnotu, nakoľko sú málo komplexné. Na základe detailov (i keď zaujímavých) sa sociálne procesy vo veľkých systémoch nedajú riadiť. Z hľadiska potrieb spoločenskej praxe sa tak do povážlivej situácie dostávajú napokon aj príslušné spoločenskovedné disciplíny.

Riešenie tohto stavu je v možnostiach, ktoré poskytujú princípy systémovosti a z nich odvodený interdisciplinárny prístup. Je všeobecne známe, že systémové vedy a na ich základe aj princípy systémovosti

vznikli ako reakcia na silné diferenciačné procesy vo vede. Pre všetky z nich je spoločné, že nerozkladajú objekt svojho bádania, ale skúmajú ho ako celok, ako relatívne samostatný systém. Majú v sebe apriori zabudované integrujúce prvky. Pre špeciálne disciplíny, pre ktoré je typická presne opačná tendencia, sú preto princípy systémovosti bázou, na ktorej je možné riešiť i taký zložitý problém, ako je interdisciplinari- ta. Pri splnení istých podmienok je to možné a reálne aj v prípade rodiny práve prostredníctvom sociológie. Provokujúce, ale podnetné myšlienky v tejto súvislosti formuloval akademik Kedrov: „Prosté vzájomné pôso- benie vied bližších i vzdialenejších je základným vývojovým predpokla- dom pre ďalší proces budúceho spojovania, zjednocovania vied a vzniku principiálne nových vedných odborov založených na integratívnom mno- hoaspektovom skúmaní jedného objektu niekoľkými vedami.“ V oblasti prírodných vied považuje B. M. Kedrov za takú principiálne novú vedu molekulárnu biológiu. V oblasti spoločenských vied sociológiu po pre- konaní empirickej úrovne (presnejšie empirizmu — poznámka D. P.). [1, s. 623] Integratívny prístup sa tak v súčasnosti stáva jedným z pri- márných energetických zdrojov ďalšieho rozvoja vedy, čo v kontexte s predchádzajúcim má pre sociológiu význam mimoriadneho dosahu.

Funkcie či štruktúra a princípy systémovosti ako prostriedok pre- konávania istej jednostrannosti, ale aj empirizmu, je tretí problém, na ktorý chceme upozorniť. V bádateľskej praxi u nás a následne potom aj v publicistike sa základné charakteristiky a postavenie rodiny vysvet- ľuje takmer výlučne analýzou jednotlivých funkcií rodiny. Analýza funkcií má nesporne svoj význam, pretože signalizuje isté procesy, ktoré sa v rodinách odohrávajú — odpovedá predovšetkým na otázku, ako sa isté rodiny správajú. Takto získané poznatky vypovedajú, ale iba o von- kajších javových procesoch a nie sú schopné odpovedať na otázku, prečo sa isté rodiny správajú tak, ako sa správajú. Funkcie sú totiž len výsledkom, javovým efektom, istou reakciou na procesy, ktoré sa odo- hrávajú v štruktúrach. Absencia neustále prítomného organického pre- pojenia rodiny, či už na rádoze vyššie štruktúry (napr. sociálna a triedna príslušnosť) alebo v smere horizontálnom prepojenia na rovnaké štruk- túry (vplyv ostatných rodín napr. na formovanie hodnotových orientácií), vytvára tak z každej rodiny viac-menej samostatnú jednotku s vlastným zdrojom pohybu. Absolutizovanie tejto jednostrannosti má za následok, že vlastnosti rodín sa potom určujú podľa toho, ako si plnia svoje funk- cie, teda sociálne sa odvodzuje zo sociálneho rovnakej úrovne a strá- cajú sa podstatné určenosti, ktoré determinujú napokon aj kvalitu funk- cií. Nielen to. Tým, že sa maximalizuje autonómnosť rodiny a minimali- zuje relatívnosť tejto autonómnosti, zvyšuje sa nezriedka rodina na základný článok, bunku spoločnosti — formuláciu, ktorá sa objavila dokonca i v Zákone o rodine. Od takéhoto tvrdenia je už veľmi blízko k anachronizmu typu: aká je rodina, taká je aj spoločnosť, alebo aká

je spoločnosť, taká je aj rodina. Akákoľvek analýza funkcií sama osebe nedovolí napr. rozlíšiť ani protikladnosť postavenia rodiny za kapitalizmu a socializmu jednoducho preto, že v oboch týchto systémoch si rodina plní v podstate rovnaké funkcie. Akonáhle sa však doplní funkcionálna o štrukturálnu analýzu, okamžite začnú vystupovať výrazné rozdiely a úplne iné súvislosti.

Problém jednostrannosti nie je, pravda, vyriešený len prostým doplnením funkcionálnej analýzy o štrukturálnu. Vplyv jednotlivých štruktúr na rodinu je natoľko očividný, že nie je ignorovaný ani pri interpretácii jej funkcií. Problém je však v tom, že štruktúry a funkcie sa spájali a spájajú mechanicky, viac-menej ako samostatné systémy. K nedorozumeniam dochádza aj preto, že štruktúry sa chápu len staticky ako tzv. tvrdé konštanty a niekedy sa s nimi uvažuje ako so zamlčaným predpokladom, kým s funkciami vždy ako s dynamizujúcim fenoménom. Pri štrukturálno-funkcionálnej analýze tohto typu sa potom štruktúry nutne posúvajú do pozadia a funkcie do popredia. Funkcie ako javový fenomén sú napokon aj ľahšie zistiteľné. Táto neoprávnená preferencia má za následok oslabenie prieniku k podstate, čo v praxi nezriedka vedie k tomu, že získané poznatky sú využiteľné prevažne vo sfére osvetovej. Východisko je, prirodzene, v dialektickom spojení štrukturálnej a funkcionálnej analýzy, v priznaní priority štruktúre, pretože ona je nositeľom funkcií, ale predovšetkým v približovaní a osvojovaní si filozofickej kategoriálnej výbavy a filozofického spôsobu myslenia vôbec. Prevaha javových stránok nad podstatnými určeními a veľa technicizmu v zmysle prevahy techník nad metódami má v sociológii totiž istú tradíciu i v prípade nášho objektu. Najúčinnnejšou obranou proti tejto jednostrannosti, nedorozumeniam, zjednodušovaniu a niekedy až empirizmu je viac filozofického v zmysle materialistickej dialektiky. Potreba filozofického vyplýva napokon i z nutnosti intenzívnejšej komunikácie medzi nefilozofickými spoločenskými vedami a sociológiou na jednej strane a medzi sociológiou a filozofiou na strane druhej.

Štrukturálno-funkcionálna analýza, systémový prístup a akcentovanie filozofického sú, pravda, rozdielne roviny uvažovania. Každá z nich má však pri poznávaní demonštrovaného objektu, t. j. rodiny, svoje určenie, ak skúmame rodinu ako systém, ako vysoko formálnu spoločenskú inštitúciu a zároveň vysoko neformálnu spoločenskú skupinu. Pre vystihnutie uvažovaných súvislostí vystačíme s pojmom štruktúra ako relatívne stabilným spôsobom usporiadania jednotlivých prvkov systému tak, aby aj pri zmene vnútorných alebo vonkajších podmienok si tento systém zachoval svoju kvalitu. Kvalita rodiny v štruktúrovej spoločnosti sa však neformuje vnútri rodiny — hoci rodina má mimoriadne silné tendencie uzatvárať sa do seba — ale formuje sa iba v systéme vzťahov s inými objektami-subjektami. Vnútri rodiny sa jej kvalita len dotvára, modifikuje podľa záujmov, potrieb a možností jednotlivých členov rodiny

a rodiny ako celku. O štruktúre v pravom slova zmysle môžeme hovoriť preto až vtedy, keď sa vedľa jednoduchých vzťahov vnútri rodiny vytvára zložitá sieť vzťahov — vzťahy vzťahov.

Pri rozuzľovaní práve tohto relačného pola (vzťahy vzťahov) vzniká najviac ťažkostí, rôzne úskalia a jednostrannosti. Štruktúralno-funkcionálna analýza upozorňuje napr. na bohatosť vzťahov rôznej úrovne, vzťahmi a len vzťahmi sa však žiadny systém a ani jeho podstata nevyčerpáva. Systémový prístup zase tým, že rozkladá systém na jednotlivé prvky pri zachovaní jeho celistvosti, že kladie dôraz na špecifickosť, silu a smer jednotlivých prvkov v systéme a na jeho závislosti od iných systémov, sprehľadňuje a zjednodušuje empirickú mnohotvárnosť. Obidva tieto prístupy môžu byť pri skúmaní konkrétneho objektu vo vzájomnej komplementarite a môžu i jeden do druhého prechádzať, obidva ale skrývajú isté nebezpečenstvo, aktuálne najmä v sociológii.

Každý z týchto prístupov, ale najmä rôzne techniky a metódy založené na princípoch systémovosti, trendujú totiž k vytváraniu formalizovaných schém, matematických modelov a pod. tak, že sú nezriedka sociálne indiferentné. Prienik matematiky vyvolal podobné tendencie aj v sociológii. V snahe vystihnúť čo najpresnejšie empirickú realitu pri rôznych operáciách, vzniká potom isté nebezpečenstvo oslabenia alebo i straty sociálneho obsahu. Prienik matematiky do sociológie môžeme hodnotiť pozitívne len za predpokladu, že aj matematika musí byť spätne ovplyvňovaná spoločenskovedným poznaním, konštatuje K. Rychtářík. Ďalej píše: „Poznatky, ktoré je možné charakterizovať ako varovné signály, nie sú zďaleka ojedinelé a ukazujú, že tento proces nemá potrebnú a požadovanú obojstrannosť. Smeruje skôr „k číselnému kretenizmu“, v ktorom sa každý elementárny vzťah vyjadruje pokiaľ možno čo najzložitejšou sústavou vzorcov, ako k vzájomnému prenikaniu a obohacovaniu.“ (2, s. 2)

Riešením toho, ako predísť podobným deformáciám, je rešpektovať metodologické princípy materialistickej dialektiky. Vo všeobecnej polohe tento dôraz nevyvoláva žiadne pochybnosti, ale pri skúmaní konkrétneho objektu pri ich uplatňovaní sú takmer vždy značné ťažkosti. Teda nie z príčin deklaratívnych, ale nanajvýš vecných akcentujeme potrebu filozofického i pri osvojovaní si systémového prístupu v sociológii.

Konečne štvrtý problém spájame s prognózami a prognózovaním. Skôr aktualizujeme naliehavosť tejto otvorenej otázky ako zovšeobecňujeme poznatky, pretože v tomto smere v sociológii nemáme ešte dostatočné skúsenosti.

Približne od konca šesťdesiatych rokov sa u nás začína rozvíjať prognostická činnosť na základe princípov systémovosti. V sedemdesiatych rokoch systémové potreby spoločenského celku sa posilnili v súvislosti s nástupom intenzívnych faktorov rastu ako rozhodujúcich. Pravda, so strednodobými a dlhodobými prognózami vývoja obyvateľstva sa pracovalo u nás už predtým. Dnes už celkom bežne disponujeme napr.

s prognózami vývoja obyvateľstva do r. 1990, resp. 2000. Vykonať prognózu podobného quasi demografického typu je síce náročné, ale v súčasnosti je to už viac-menej technická, rutinná záležitosť. Problémy sú však s prognózovaním — modelovaním. Pri prognózovaní tohto typu nejde už ani tak o presné určenie budúcnosti ako skôr o to, čo sa stane, ak sa splní alebo nesplní ten či onen predpoklad, ak zo systému vylúčime napr. nejaký prvok, alebo naopak tento systém doplníme o iný nový prvok. Pre spoločenskú prax je tento aspekt rozhodujúci už z toho простého dôvodu, že pre všetky riadiace subjekty a našu filozofiu vôbec cieľavedomé pretváranie spoločnosti je vedúcou ideou všetkej aktivity.

Anticipovať vývoj na úrovni makrospoločenskej patrí nesporne k vrcholom vedeckého úsilia. V súvislosti s dosiahnutím istého stupňa stabilizácie sociálno-triednej štruktúry je však vhodné pripomenúť, že do pohybu sa čoraz viac dostávajú procesy, ktoré sa odohrávajú v mikroštruktúrach, a to jednak ako akceleračné, ale aj retardačné prvky makroštruktúry, jednak ako významný zdroj intenzívnych faktorov rozvoja celej spoločnosti. V každom prípade sú prostredím, ktoré permanentne formuje a ovplyvňuje osobnosť. Z tohto, ale i z hľadiska prognózovania sa aj rodina stáva čoraz zaujímavejšia ako

a) indikátor spoločenského pohybu na mikroúrovni, pretože v rodine sa každodenne a veľmi intenzívne konfrontujú prvky minulosti s prítomnosťou a budúcnosťou;

b) ako najkonzervatívnejšia skupina v spoločnosti vôbec, pretože v protiklade k spoločenskej organizovanej práci jedine v rodine ešte pretrváva zaostalá naturálna malovýroba (práce v domácnosti), ktorá každodenne reprodukuje najrôznejšie formy negatívnych vplyvov;

c) ako progresívna skupina sui generis, pretože prostredníctvom stále rastúceho počtu heterogénnych rodín v celkovej skladbe rodín sa mimo sféry práce výrazne urýchľuje proces homogenizácie celej spoločnosti.

Spoločnosť má teda eminentný záujem na tom ako oslabiť negatívne a posilniť progresívne prvky v rodine. Pri poznávaní jej vlastností doterajšie úsilie bolo však skôr zamerané na registrovanie dosiahnutého, na zovšeobecňovanie minulosti. S prognózovaním alebo prípravou takých opatrení, ktoré sú schopné napr. v predstihu neutralizovať negatívny, často celospoločenský dosah správania sa rodín (napr. problém populačnej reprodukcie), sa uvažovalo prevažne v rovine intuitívnej. Proste prechod od metódy pokus — omyl k cieľavedomému riadeniu sociálnych procesov i na tejto úrovni je bez prognózovania iluzórny.

Problémom je, aké volíť postupy, metódy a techniky pri prognózovaní. Je zrejmé, že jednou z nich je modelovanie in vivo, pretože modelovanie sociálnych procesov in vitro je nereálne. V ČSSR máme pre také modelovanie takmer ideálne podmienky v rovine obidvoch našich republík. Základné štruktúry na makroúrovni v obidvoch našich republikách sú napr. takmer totožné, ale v konkrétnom správaní sa rodín,

teda v mikroštruktúrálnej rovine sú medzi obidvoma republikami ešte výrazné rozdiely v niektorých dosť závažných ukazovateľoch. Vysvetlenie je, pravda, v istom historickom posune. Táto intervencia minulosti má však silnú prognostickú hodnotu. ČSR je v istom smere pre SSR modelom, ktorý dovoľuje predvídať niektoré situácie na Slovensku, ktoré sa v minulosti prejavili v ČSR. Disponujeme ukazovateľmi, v ktorých sa aj tento historický „paralelizmus“ jednoznačne manifestuje. Z toho ale nevyplýva, že vývoj v ČSR je nutným predobrazom vývoja v SSR, pretože podmienky v porovnaní s minulosťou sú úplne odlišné. Presvedčuje nás o tom skutočnosť, že v iných ukazovateľoch predstavuje zase SSR modelovú situáciu pre ČSR. Tieto ukazovateľné situácie v jednej či druhej republike sú v spoločenských vedách pomerne vzácnym mediátorom, ktorý umožňuje rozvinúť prognózovanie ako metódu a vytvoriť z neho v danom prípade účinný nástroj homogenizácie sociálnej štruktúry i v rovine mikroštruktúrálnej.

Prognostické modelovanie predpokladá systémovosť a interdisciplinaritu, rešpektovanie možností, ale aj obmedzení, množstvo homogénnych a konzistentných informácií a má zmysel iba vtedy, ak je viacvariantné. V tejto súvislosti sú princípy systémovosti bez akéhokoľvek komentára nevyhnutnou podmienkou splnenia všetkých týchto požiadaviek.

V príspevku sme ilustrovali na vybraných aktuálnych problémoch niektoré metódy a ich možnosti pri poznávaní konkrétneho objektu. Všetky tieto metódy spojené so systémovými prístupmi ako predpokladom zvýšenia ich efektívnosti znamenajú nesporne progres v súčasnom poznaní. Systémový prístup nie je však všeobšiahlou, univerzálnou metódou. Okrem značných možností má aj isté obmedzenia. Je vysoko formalizovanou metódou, v ktorej prevláda logický proces zobrazovania, a preto skúmaný celok je len ideálnym vyjadrením skutočného pohybu, je silnou redukciou. Táto abstrakcia od reálneho pohybu je v istej fáze nevyhnutná, ale je to iba jedna stránka poznávacieho procesu, schopná veľmi dobre vystihnúť interakčné vzťahové pole, silu jednotlivých prvkov a ich vzájomnú závislosť, ale je menej schopná vystihnúť objekt v jeho vývoji, premenách alebo zániku. Napr. problém heterogénnych rodín. V minulosti tieto rodiny tiež existovali, ale ako atypická forma súžitia, zaujímavá skôr pre literárne spracovanie ako pre poznávanie spoločenských procesov. V súčasnosti tieto rodiny reprezentujú jeden z najprogressívnejších typov rodín s bezprostredným vplyvom na akceleráciu hlavnej zákonitosti našej vývojovej etapy, t. j. na homogenizáciu veľkých spoločenských tried a skupín. To nikto nepredpokladal, všetci sme sa ešte pred nedávnom domnievali, že tieto procesy sa budú odohrávať výlučne vo sfére práce. Systémovým prístupom nezistíme nič podobného, neodhalíme existenciu latentných možností niektorých prvkov v systéme.

Realita je teda nepomerne bohatšia, nedá sa redukovať len na súhrn systémov a vzťahov medzi nimi. Systémový prístup nie je preto apliko-

vateľný na všetko. Silno v ňom abscentuje napr. historický prístup, pretože je nevyhnutne istým „umŕtvením“ skutočnosti. Môže byť a často aj je ideologicky indiferentný. Iba vnútorná jednota logického a historického vedie k úplnejšiemu zobrazeniu objektu, to však už nie je systémový prístup, ale dialektika a v našej interpretácii materialistická dialektika.

LITERATÚRA

1. Filozofický časopis, 1981, č. 4.
2. Sociologický časopis, 1981, č. 1.

СИСТЕМНЫЙ ПОДХОД И КОНКРЕТНЫЙ ОБЪЕКТ

Душан Провазник

В статье анализируются проблемы, возможности и ограничения системного подхода при исследовании семьи с точки зрения социологии. При этом в связи с процессами дифференциации в науке отмечается интегративная функция системного подхода, который является одним из компонентов междисциплинарного подхода в научных исследованиях.

Особое внимание уделяется проблемам односторонности функционального и структурного анализа и их преодолению посредством применения методологических принципов материалистической диалектики.

SYSTEMZUGANG UND KONKRETES OBJEKT

Dušan Provazník

Im Beitrag werden Probleme, Möglichkeiten und Schranken des Systemzuganges bei soziologischer Untersuchung der Familie analysiert. Dabei wird im Zusammenhang mit Differenzierungsprozessen innerhalb der Wissenschaft auf die integrative Funktion des Systemzuganges hingewiesen, der eine Komponente des interdisziplinären Zuganges in der wissenschaftlichen Forschung darstellt.

Besondere Aufmerksamkeit wird den Problemen der Einseitigkeit der Funktions- und Strukturanalyse gewidmet sowie deren Überwindung durch die Applikation methodologischer Prinzipien materialistischer Dialektik.